

УДК 338

*В. Г. Купченко,
аспірант,*

Донбаська державна машинобудівна академія

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕХАНІЗМУ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗАОЩАДЖЕНЬ НАСЕЛЕННЯ В ІНВЕСТИЦІЇ В НАЦІОНАЛЬНУ ЕКОНОМІКУ

В статті досліджено сутність механізму трансформації заощаджень населення в інвестиції в національну економіку, розкрито склад його структурних елементів та уточнено зміст кожного з них.

The essence of mechanism of transformation of householders' saving into investment in national economy is described as well as its elements are shown and their content is specified.

Ключові слова: механізм трансформації заощаджень в інвестиції, задачі, принципи, класифікація мотивів заощадження.

Key words: mechanism of transformation into investments, tasks and principles of mechanism, classification of incentives for saving.

Вступ. Інтенсифікація процесів відтворення, забезпечення запасу міцності національної економіки і її зростання вимагають поглиблення уваги до формування джерел інвестиційного зростання, їх активного залучення у процеси національного інвестування. Дотримання вимоги національної економічної безпеки, з одного боку, і підвищення ефективності системної структури економіки – з іншого, обумовлюють пріоритетність використання неспожитої частини доходу національних економічних суб'єктів як ресурсної основи інвестування в економіку країни. Для України це питання виступає особливо актуальним, оскільки обсяги іноземних інвестицій, і як показує досвід, мотивація окремих іноземних інвесторів не впливають значним чином на підвищення макроекономічної ефективності. Крім того, іноземні інвестиції є надзвичайно чутливими до політичних та економічних шоків, що може стати додатковим чинником дестабілізації економічної ситуації в Україні. З огляду на сказане можна вважати проблему розвитку механізму трансформації заощаджень населення в інвестиційні ресурси національної економіки України достатньо важливою з наукової та практичної точок зору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постановка задачі. Окремим теоретичним та практичним аспектам механізму трансформації приватних заощаджень в інвестиції присвячено низку досліджень вітчизняних вчених. Так, В. Жупаниним подано загальну класифікацію мотивів та факторів формування заощаджень та виділені шляхи їх залучення в інвестиційних процес. Я. Петренком досліджено мотиви населення до формування організованих заощаджень і показані чинники, які визначають вибір їх конкретної форми, виділено фінансові інструменти, фінансових посередників та фінансові ринки як елементи механізму трансформації заощаджень населення в інвестиції. А. Берегулено також аналізується множина факторів і мотивів заощаджень населення, однак в його дослідженнях не приділяється увага мотивам переходу заощаджень в форму інвестиційних ресурсів. А. Вдовиченком зроблено наголос на ролі фінансового ринку як головного елементу механізму перетворення заощаджень населення на фінансовий потенціал національної економіки і емпірично визначені детермінанти заощаджень. М. Туриянською увагу приділено створенню умов для використання інвестиційного потенціалу, а в частині використання заощаджень населення як елементу даного потенціалу запропоновано розробку спеціального фінансового інструменту роботи держави з пенсійними накопиченнями. Достатньо ґрунтовним є підхід В. Карковської, яка пропонує розгорнуту схему механізму трансформації заощаджень в інвестиції, надає систематизовану характеристику мотивів формування заощаджень та факторів впливу на них.

Разом з тим, в проаналізованих підходах немає єдності щодо змісту понять «мотиви заощаджень», «фактори заощаджень», «фактори перетворення заощаджень на інвестиції», крім того, питання механізму перетворення заощаджень на інвестиції, потребує додаткової уваги як в структурному, так і змістовому аспектах. З огляду на сказане метою дослідження виступає теоретичне обґрунтування механізму трансформації заощаджень населення в інвестиції в національній економіці.

Викладення основного матеріалу. Першочерговою задачею теоретичного пошуку в ході досягнення мети дослідження виступає обґрунтування визначення поняття «механізм трансформації заощаджень населення в інвестиції».

Нобелівським лауреатом Л. Гурвіцем запропоновано визначення економічного механізму як взаємодії між суб'єктами та центром, яке складається з трьох стадій: кожний суб'єкт в приватному порядку відсилає центру повідомлення, центр, отримавши всі повідомлення, обчислює передбачуваний результат; центр повідомляє результат і, за необхідності, втілює його в життя [1]. У пострадянській науковій традиції більш поширений інший підхід, який, наприклад можна проілюструвати визначенням В. Райзберга та ін.: економічний (господарський) механізм можна визначити як сукупність процесів, організаційних структур, конкретних форм і методів управління, а також правових норм, за допомогою яких реалізуються діючі в конкретних умовах економічні закони, процес відтворення [2]. Окремі автори виділяють в складі механізму мету, принципи, чинники та мотиви процесу, організаційні форми та методи реалізації процесу [3].

Одним з найбільш влучних трактувань терміну «трансформація» можна вважати підхід Л. Стеблякової, яка вказує, що трансформація передбачає зміну компонентів, параметрів, пропорцій, зв'язків економічної системи, які в процесі нагромадження обумовлюють її перехід в новий якісний стан [4].

Таким чином, поняття «механізм трансформації заощаджень в інвестиції» можна визначити як сукупність цілеспрямованих та певним чином керованих процесів формування і переходу заощаджень населення в форму інвестиційних ресурсів, зміст, методи та організаційні форми реалізації яких визначаються

мотивами домогосподарств та індивідуальних економічних агентів й факторами функціонування і розвитку національної економіки. В структурно-змістовому аспекті в межах даного механізму доцільно віділити:

- 1) мету і задачі;
- 2) принципи;
- 3) суб'єкти заощадження та інвестування, посередники між ними в разі нетотожності цих суб'єктів; суб'єкти (інститути) регулювання процесу формування і перетворення заощаджень на інвестиційні ресурси;
- 4) чинники мотивації домогосподарств та індивідуальних економічних агентів до заощадження та потенційного інвестування;
- 5) фактори впливу на мотивацію домогосподарств та індивідуальних економічних агентів до заощадження;
- 6) фактори впливу на мотивацію домогосподарств та індивідуальних економічних агентів до інвестування або переведення заощаджень в інвестиційні ресурси;
- 7) шляхи перетворення заощаджень на інвестиційні ресурси;
- 8) організаційні форми перетворення заощаджень на інвестиційні ресурси;
- 9) інструменти перетворення заощаджень на інвестиційні ресурси;
- 10) методи та інструменти регулювання процесу формування і перетворення заощаджень на інвестиційні ресурси;
- 11) інформаційний простір процесу формування і перетворення заощаджень на інвестиційні ресурси.

Метою механізму трансформації заощаджень на інвестиції виступає мобілізація ресурсної бази для процесів відтворення в національній економіці, в її основі лежить фундаментальний кругообіг вартості у вигляді доходів та витрат, ресурсів та товарів, який складає основу економічної діяльності взагалі. Разом з тим, суперечливість інтересів суб'єктів, які залучені в зазначений механізм, обумовлює існування низки різноспрямованих задач, координація яких здійснюється як в процесі самоорганізації економічної системи країни, так і під впливом регуляторних органів (табл. 1).

Таблиця 1.
Задачі механізму трансформації заощаджень в інвестиції

Задача	Зміст
Оптимізація використання доходу	В межах механізму повинна існувати система критеріїв оцінки і вибору для домогосподарств при розподілі наявного доходу на споживання та заощадження, забезпечувати мотивацію до заощаджень, він повинен бути гнучким в реакції на зміни в очікуваннях домогосподарств та чинниках національної економіки, які впливають на ці очікування
Власне перетворення заощаджень в інвестиційні ресурси	Забезпечення організаційної, правової та інструментальної форми перетворення грошових коштів або уречевлених заощаджень в активи домогосподарств та індивідуальних агентів
Збереження вартості і розподіл ризиків	Забезпечення розподілу ризиків учасників процесу трансформації в ході збереження, примноження або протидії падінню вартості заощаджень населення, фінансових інструментів в які вони трансформовані
Розповсюдження інформації	Вплив на асиметрію інформації серед учасників процесу, забезпечення можливості комунікації між ними
Координація інтересів	Забезпечення процесу «уторгування» між учасниками процесу в ході реалізації ними власних інтересів

В характеристиці принципів, на яких має базуватися функціонування механізму трансформації заощаджень населення в інвестиції, можливо спиратися на відповідні результати досліджень В. Карковської [5] із певним розширенням їх переліку і коригуванням змістової наповненості (табл. 2).

Таблиця 2.
Принципи функціонування механізму трансформації заощаджень в інвестиції

Принцип	Зміст
ефективності	Заощаджений дохід має без втрат вартості бути перетвореним на інвестиційні ресурси і приносити дохід достатній, для того, щоб відшкодувати вартість інвестованих цінностей домогосподарствам, стимулювати домогосподарства до подальших заощаджень, посередників – до їх професійної діяльності з покриттям їхніх витрат
інформаційної прозорості	Інформація між учасниками процесу повинна розповсюджуватись без обмежень, виходячи з інтересів кожного з них за одночасного захисту кожного з них
безпеки	Головною умовою утворення заощаджень є їхня безпека
балансування ризиків	Ризики процесу розподіляються між усіма учасниками процесу, в т.ч. і державою як уособленням керівного апарату національної економіки
забезпеченості	Створення ефективної системи гарантій для того, щоб підвищити безпеку вкладених в інвестиційні інститути заощаджень
цілеспрямованості	Вибір і обґрунтування напрямів, які стимулюють трансформацію заощадження в інвестиції національної економіки відповідності до визначальних цілей політики стимулювання трансформації заощаджень в інвестиції
відповідності	Чітке визначення прав і законодавчо закріпленої відповідальності між державою, фінансовими посередниками, підприємствами, населенням у процесі вибору способів і умов залучення заощаджень, їх використання як інвестиційних ресурсів
множинності форм	Трансформація заощаджень в інвестиції передбачає множинність форм та інструментів інвестування збереженої цінності

Серед суб'єктів процесу трансформації заощаджень в інвестиції варто виділити наступних: індивідуальні економічні агенти, які є частиною домогосподарств, але виходять з власних мотивів; домогосподарства, в тому числі індивідуальні економічні агенти, які можна ототожнити з домогосподарствами;

суб'єкти організованого акумулювання заощаджень (банки; страхові компанії; інвестиційні фонди у всіх їх різновидах, в т.ч. хедж-фонди, взаємні фонди, венчурні фонди; пенсійні фонди; трастові компанії; суб'єкти інфраструктури, в т.ч. брокерські контори, біржі, торговельні майданчики та ін.); регуляторні органи (інститути), наприклад, в Україні це Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національний банк України, Міністерство доходів та зборів та ін.; реципієнти інвестиційних ресурсів (індивідуальні підприємці, підприємства, корпоративні структури та ін.).

В питанні мотивації до заощаджень, її чинників та чинників перетворення заощаджень на інвестиції в літературі немає єдиного підходу (табл. 3).

Таблиця 3.
Підходи до класифікації мотивів до заощадження і факторів впливу на них

1	2	3
Автор	Класифікація мотивів заощаджень	Класифікація факторів формування мотивів заощаджень
Жупанин В. [6]	забезпечення старості; обережність; накопичення з метою заповіту; відкладений попит	виникнення та формування рівень доходу населення; структуру та рівень процентних ставок, вікову структуру населення, співвідношення міського та сільського населення і деякі інші
Петренко Я. [7, 8]	збереження коштів в умовах високих темпів інфляції, мотив оптимізації оподаткування через існуючі податкові стимули інвестування, мотив відсутності товарів в умовах дефіциту споживчих товарів на ринку, мотив невилплат заробітної плати	критерії оцінки інвестиційних інструментів, особисті якості суб'єкту, який обирає відповідний інструмент, індивідуальні умови, на яких були сформовані вільні грошові кошти, якість інвестиційного середовища, бар'єри (відсутність досвіду, довіри, законодавчі обмеження)
Берегуля А. [9]	отримання доходу від активів, збереження вартості доходу, рівномірного споживання, передачі спадщини, заощадження на непередбачений випадок	горизонт прогнозування, рівень післяпенсійного доживання, рівень доходу на душу населення
Вдовиченко А. [10, 11]	-	збільшення наявних доходів, зниження рівня прямого оподаткування, зниження рівня інфляції та безробіття, надходження іноземного капіталу в національну економіку, заходи економічного стимулювання і правового регулювання доступу фізичних осіб до фінансових інструментів
Карковська В. [5]	Економічні (мотив міжчасового заміщення; мотив підприємництва; мотив вимушених заощаджень та ін.); соціальні (застережний мотив; мотив спадку; мотив придбання товарів тривалого використання тощо); психологічні (мотив жадібності; мотив незалежності; мотив покращення; інші); демографічні (мотив життєвого циклу та ін.)	соціальні (розмір, джерело і періодичність отримання доходів; купівельна спроможність населення; ступінь диференціації населення за доходами; рівень соціального захисту малозабезпечених верств населення); суб'єктивно-психологічні характеристики населення (схильність до ризику, ошадливість, ступінь інвестиційної обізнаності); економічні (чинна система оподаткування доходів; розвиток інфраструктури фінансового ринку; наявність привабливих об'єктів інвестування); політичні (політична ситуація в країні; стабільність вибраного політичного та економічного курсу); законодавчі (ступінь раціональності й ефективності законодавчої бази)

Крім того, серед проаналізованих авторів лише Я. Петренко додатково здійснює класифікацію чинників інвестиційної діяльності домогосподарства в межах якої виділяють наступні з них: величину багатства домогосподарств відносно певної «необхідної» величини багатства, що пов'язана з забезпеченням збільшеного стандарту добробуту, рівень податкових ставок, рівень податкових ставок рівень корупції в країні, порушення податкового законодавства, передбачуваність економічної політики держави і базових макроекономічних параметрів, довіра населення до фінансових інститутів і наявність зручних інструментів інвестування, досвід ефективної ошадної і інвестиційної діяльності [8]. Однак навіть в підході даного автора немає чіткого розмежування між групами чинників мотивації заощаджень та інвестиційної діяльності самих домогосподарств.

З метою ідентифікації характеру та спрямованості впливу внутрішніх та зовнішніх для домогосподарств чинників на процес перетворення заощаджень на інвестиції доцільно розмежувати наступні поняття:

мотиви заощаджень населення – внутрішні спонукання до вибору міри розподілу наявного доходу населення на споживання та заощадження і вибору періоду і форми збереження заощаджень;

чинники мотивації населення до заощадження – зовнішні політичні, економічні, культурні та інші джерела впливу на формування мотивів заощаджень;

чинники інвестиційної діяльності населення – зовнішні політичні, економічні культурні та інші джерела впливу на ухвалення рішень про конкретну форму вкладення заощаджень в активи або інше майно (цінності) і на реалізацію цих рішень.

Змістову класифікацію наведених понять представлено на рис. 1.

В літературі традиційно виділяють два напрямки мобілізації грошових заощаджень населення (наприклад, В. Жупанин, 2008 [12]): шляхом прямої купівлі цінних паперів і шляхом посередництва фінансових установ, які здійснюють первинну акумуляцію заощаджень. В дослідженнях В. Карковської та Я. Петренка вказується на наявність такого варіанту, як пряме інвестування домогосподарств [5, 8]. Узагальнюючи ці твердження, можна вказати, що існують наступні шляхи перетворення заощаджень на інвестиції:

1) пряме інвестування домогосподарств як безпосередні вкладення заощаджених коштів в активи з метою збереження їх цінності і отримання доходу: а) купівля майнових цінностей з метою отримання доходу (задача в найм житла, автомобілів); б) вкладення домогосподарств у власну підприємницьку діяльність;

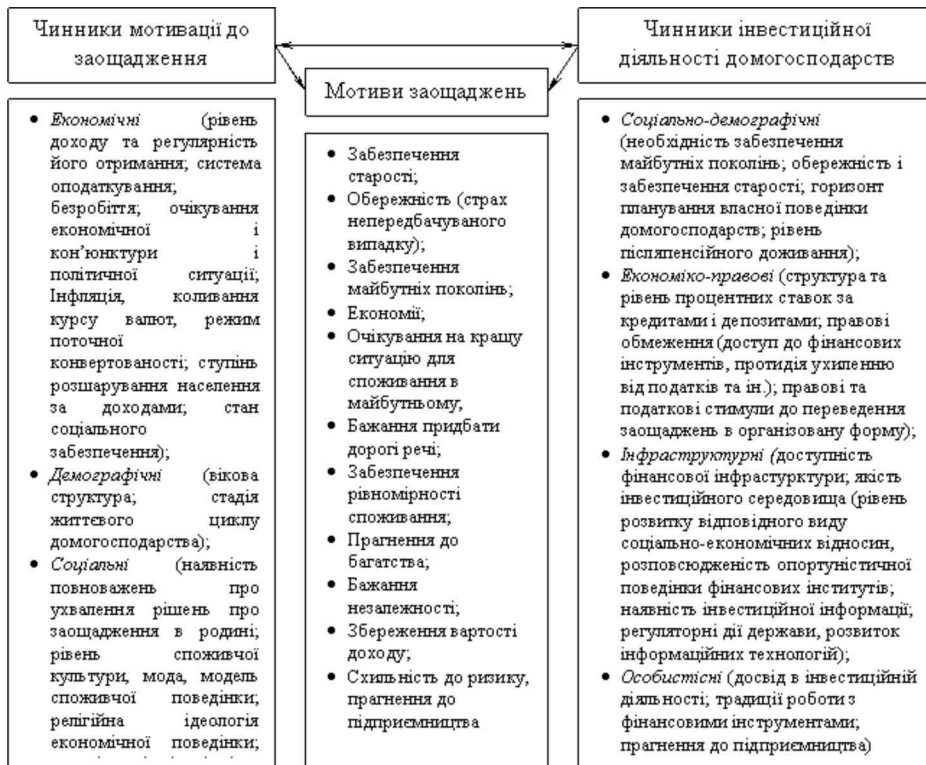

Рис. 1. Класифікація мотивів до заощадження і чинників мотивації до заощадження та інвестиційної діяльності населення

2) непряме інвестування домогосподарств як опосередковані учасниками грошово-фінансового ринку вкладення заощаджених коштів в активи з метою збереження їх цінності і отримання доходу (іншої вигоди) або права на управління: а) депозитні вкладення в банківських установах; б) внески у взаємні фонди та кредитні спілки; в) внески у приватні та державні пенсійні фонди; г) страхові платежі та ін.

3) змішане інвестування домогосподарств, коли перетворення заощаджених коштів в інвестиції відбувається через посередників, але рішення про інвестування ухвалюється самими домогосподарствами – купівля цінних паперів через фінансових посередників.

Відповідними організаційними формами для реалізації вказаних шляхів виступають індивідуальне (сімейне) підприємництво, наявність грошово-кредитних інститутів (банків), інституціональних інвесторів (інвестиційні, трастові, взаємні, хедж-фонди), обслуговуючих посередників (біржі, торговельні майданчики, брокерські фірми тощо).

Інструменти перетворення заощаджень на інвестиції можна класифікувати наступним чином:

1) інструменти залучення коштів в інвестиційний процес: банківські депозити (депозитні договори, депозитні сертифікати); внески в статутний капітал або вкладення у власний бізнес (паї, акції); пенсійні внески; внески у інвестиційні фонди (інвестиційні сертифікати); страхові внески (страхові поліси) та ін.;

2) інструменти перерозподілу заощаджених коштів: акції, приватні та державні облігації, векселі, пайові сертифікати, деривати, кредитні договори, вторинні депозити банківських установ та ін.;

3) інструменти маркетингово-інформаційного забезпечення: реклама, розповсюдження інформації, аналітична діяльність та ін.

Забезпечення змісту та динаміки процесу трансформації заощаджень населення в інвестиції в національній економіці не може залишитися поза увагою держави як суб'єкта управління, що обумовлює розвиток інструментів регулювання даного процесу:

1) форми: грошово-кредитна політика, фінансова політика, політика розвитку культури інвестування;

2) методи: адміністративно-правові, економічні, організаційні;

3) власні інструменти: інституційно-правові (створення правових норм щодо діяльності грошово-фінансових посередників і функціонування грошово-фінансового ринків, статусу та можливості використання інструментів залучення та перерозподілу заощаджених коштів, гарантій вкладникам та інвесторам, ліцензування банківської діяльності та фінансових послуг, встановлення адміністративно-фінансової та кримінальної відповідальності за незаконні дії та шахрайство); економічні (оподаткування доходів громадян, оподаткування доходів учасників фінансово-грошового ринку, маніпулювання обліковою ставкою, нормою резервування депозитів, валютно-курсове регулювання, боргова політика держави та ін.), організаційні (створення системи органів державного регулювання грошового та фінансового ринків, організація системи декларування доходів громадян, протидія ухиленню від податків і відмиванню коштів, отриманих нелегальним шляхом, організація та участь в інвестиційних форумах та ін.).

Реалізація процесів трансформації заощаджень населення в інвестиції відбувається у певному інформаційному просторі, в межах якого відбувається розповсюдження інформації, що є основою для ухвалення рішень домогосподарствами при виборі структури використання наявного доходу, форм та інструментів переведення їх в інвестиційні активи, при здійсненні рекламної політики фінансово-кредитними інститутами, при оцінці ситуації і формуванні очікувань учасниками процесу, при виробленні рішень органами державного регулювання тощо.

З урахуванням викладеного вище структуру механізму трансформації заощаджень населення в інвестиції в національній економіці можна представити у вигляді, показаному на рис. 2.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Механізм трансформації заощаджень в інвестиції можна визначити як сукупність цілеспрямованих та певним чином керованих процесів формування і переходу заощаджень населення в форму інвестиційних ресурсів, зміст, методи та організаційні форми реалізації яких визначаються мотивами домогосподарств та індивідуальних економічних агентів й факторами функціонування і розвитку національної економіки.

Рис. 2. Структура механізму трансформації заощаджень населення в інвестиції в національній економіці

В межах цього механізму доцільно виділити низку структурних елементів, зміст яких уточнено на підставі критичного аналізу існуючих теоретичних поглядів та теоретичному узагальненні досвіду функціонування грошово-фінансового ринку.

Література

1. Измалков С.Б. Теория экономических механизмов (Нобелевская премия по экономике 2007 г. часть №1) / С.Б. Измалков, К.И. Сонин, М.М. Юдкевич [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://institutions.com/general/259--2007-1.html>.
2. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М.: ИНФРА-М, 2012. – 495 с.
3. Мойсєєнко К.Є. Механізм функціонування та розвитку соціально-економічної системи / К.Є. Мойсєєнко // Перспективи розвитку економіки України в контексті європейської інтеграції: Зб.наук.пр. ДонДУУ. – Серія «Економіка». – Т. X. – Вип. 123. – Донецьк, 2009. – С. 151-164
4. Стеблякова Л.П. Трансформация экономических систем: теория и практика: диссертация ... доктора экономических наук: 08.00.01 / Л.П. Стеблякова // Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – Москва, 2010. – 386 с.
5. Карковська В.Я. Трансформація заощаджень в інвестиції національної економіки: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03 / В.Я. Карковська; Нац. ун-т «Львів. Політехніка». – Л., 2011. – 24 с.
6. Жупанин В. Кошти населення як основне джерело ресурсів банківської системи України / В. Жупанин // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету.-2008.- №3.- С. 84-90.
7. Петренко Я.В. Чинники ощадної активності домогосподарств у довгостроковому періоді / Я.В. Петренко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 12. – С. 45-52
8. Петренко Я.В. Роль и место мотивов сберегательной деятельности домохозяйств в развитии процессов инвестирования в транзитивной экономике / Я.В. Петренко // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. – 2006. – Т. 3, Випуск 211. – С. 649-657
9. Берегуля А.Я. Довгострокові та короткострокові ощадні мотиви населення / А.Я. Берегуля // Науковий вісник – Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – 2006. – №10 (30). – С.104-114.
10. Вдовиченко А.М. Визначення детермінантів заощаджень та споживання населення України на основі емпіричного дослідження / А.М. Вдовиченко // Економіка України. – 2009. – № 9 (574). – С. 40–52
11. Вдовиченко А.М. Фінансові ресурси населення та їх вплив на інноваційні процеси в Україні / А.М. Вдовиченко // Актуальні Проблеми Економіки. – 2009. – № 1 (91). – С. 207–217.
12. Жупанин В. Необхідність забезпечення взаємозв'язку економічного зростання та формування доходів і заощаджень населення: матеріали Четвертої Всеукр. наук.-практ. конф. аспірантів та молодих вчених [“Розвиток фінансово-кредитної системи України: здобутки, проблеми, перспективи”], (Львів, 27-29 вересня 2008 р.). - Львів, 2008. – С. 141-143
13. Турианская М.М. Трансформация сбережений и пенсионных накоплений населения в инвестиционные ресурсы // Вісник ДІТБ. – 2004. - № 8. – С. 189-194.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2011 р.